

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

ANNA MARIA SZLACHTA

ruchala.ana@gmail.com

ORCID: 0000-0002-6001-7096

Dopuszczalność wykorzystania w procesie opinii
psychiatrycznej wydanej po przeprowadzeniu obserwacji
z przekroczeniem maksymalnego terminu przewidzianego
w art. 203 § 3 k.p.k.

Admissibility of Using on a Trial a Court Experts Opinion Following Psychiatric
Observation Conducted Beyond the Maximum Period Referred to in Article 203 § 3
of the Criminal Procedure Code

Tytułowe zagadnienie dotyczy zagadnienia istotnego i – ze względu na fakt przymusowego ograniczenia wolności osoby poddawanej obserwacji psychiatrycznej – budzącego kontrowersje. Umieszczenie oskarżonego (podejrzanego) na obserwacji w zakładzie leczniczym stanowi niewątpliwie formę rzeczywistego pozbawienia go wolności i stąd też na mocy art. 63 § 1 Kodeksu karnego¹ podlega zaliczeniu na poczet kary pozbawienia wolności². W konsekwencji po-

¹ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. 1997, nr 88, poz. 553), dalej: k.k.

² Postanowienie SN z dnia 17 września 2002 r., II KK 227/02, LEX nr 55534. Podobnie: wyrok SN z dnia 2 kwietnia 1975 r., Rw 142/75, OSNKW 1975, nr 7, poz. 98; wyrok SN z dnia 26 stycznia 1981 r., I KR 344/80, OSNKW 1981, nr 7–8, poz. 39; wyrok SA w Krakowie z dnia 24 sierpnia 2000 r., II AKa 141/00, LEX nr 43986; wyrok SA w Katowicach z dnia 26 stycznia 2018 r., II AKa 194/17, LEX nr 2490250. Powyższe stanowisko co do izolacyjnego charakteru obserwacji w zakładzie leczniczym podziela Trybunał Konstytucyjny. W uzasadnieniu wyroku z dnia 10 lipca 2007 r. (SK 50/06, OTK-A 2007, nr 7, poz. 75) organ ten wskazał, że „badanie psychiatryczne połączone z obserwacją w zakładzie leczniczym stanowi nie tylko metodę badawczą w psychiatrii, ale również [...] swoistą formę pozbawienia oskarżonego wolności osobistej”. Warto tutaj odwołać się również do wyroku Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 2 października 1980 r. w sprawie *Guzzardi v. Włochy* (skarga nr 7367/76), w którym stwierdzono, że „wolność w rozumieniu art. 5 ust. 1 EKPC [Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wol-

trzeba stosowania obserwacji psychiatrycznej powinna być weryfikowana przede wszystkim pod kątem dopuszczalnych ograniczeń konstytucyjnie gwarantowanej wolności osobistej. Prawo do wolności osobistej jest bowiem jednym z najważniejszych praw człowieka, warunkującym niejednokrotnie możliwość korzystania przez niego z innych praw i wolności wyrażonych w przepisach konstytucyjnych czy ustawowych. Dlatego prawodawca nie tylko dokonał jego konstytucjonalizacji, lecz także wprowadził szczegółowe regulacje dotyczące jego ochrony. W psychiatrii sądowej przyjmuje się, że badanie połączone z obserwacją psychiatryczną powinno być metodą ostateczną, stosowaną w razie niemożności wyjaśnienia wątpliwości diagnostycznych za pomocą metod mniej inwazyjnych, szeroko rozwiniętych i udoskonalonych w ostatnim czasie³. Jednakże prawo do wolności osobistej, tak jak inne prawa konstytucyjnie zagwarantowane, może podlegać drastycznemu ograniczeniu wobec osób naruszających prawo, które daje ochronę dobru wspólnemu czy innym ważnym wartościom konstytucyjnie chronionym⁴. Do podstawowych zadań państwa należy bowiem egzekwowanie przez nie prawa, w tym zapewnienie nieuchronności kary dla osób prawo to naruszających⁵. Jednocześnie podkreślić należy, że owo pozbawienie wolności ma służyć ustaleniu poczytalności oskarżonego *tempore criminis* oraz *tempore procedendi*, a w dalszej kolejności stwierdzeniu jego zdolności do ponoszenia odpowiedzialności karnej (ewentualnie zasadności orzeczenia środka zabezpieczającego) oraz zdolności do uczestniczenia w poszczególnych czynnościach procesowych. Zastosowanie art. 203 § 1 Kodeksu postępowania karnego⁶ ma zatem służyć celom konkretnego

ności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2, Dz.U. 1993, nr 61, poz. 284 (dalej: EKPC)] to wolność fizyczna i należy ją wiązać ze swobodą przemieszczania się (wolność »od osadzenia w miejscu izolacji«). Różnica pomiędzy pozbawieniem wolności a zwykłym jej ograniczeniem jest różnicą stopnia i intensywności (nasilenia) restrykcji, a nie istoty bądź natury zastosowanego środka». Wobec tego również na tle regulacji EKPC obserwację oskarżonego w zakładzie leczniczym, o jakiej stanowi art. 203 k.p.k., postrzegać trzeba jako środek przymusu pozbawiający osobę wolności.

³ L.K. Paprzycki, *Prawna problematyka opiniowania psychiatryczno-psychologicznego w postępowaniu karnym oraz w zakresie ochrony zdrowia psychicznego*, Kraków 2006, s. 140. Autor także podkreśla, iż „przede wszystkim pamiętać trzeba o tym, że badanie psychiatryczne stanowi, z różnych zresztą powodów, znaczną dolegliwość dla badanego i dlatego po ten dowód należy sięgać ze szczególną ostrożnością. [...] Zwrócić trzeba uwagę prawników na konieczność przejawiania szczególnej staranności przy podejmowaniu decyzji w tym przedmiocie. Nie tylko ze względu na ochronę praw oskarżonego, ale także by niepotrzebnie nie angażować psychiatrów i by minimalizować koszty postępowania” (idem, *Podstawowe zasady opiniowania sędowo-psychiatrycznego co do poczytalności oskarżonego i zdolności jego uczestniczenia w postępowaniu karnym – zagadnienia prawne*, „Prokuratura i Prawo” 1996, nr 9, s. 110–111).

⁴ Wyrok TK z dnia 10 lipca 2000 r., SK 21/99, OTK 2000, nr 5, poz. 144.

⁵ *Ibidem*.

⁶ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. 1997, nr 89, poz. 555 z późn. zm.), dalej: k.p.k.

postępowania zmierzającego do wyegzekwowania odpowiedzialności karnej za konkretny czyn zabroniony.

Z uwagi na różnorodność stanów psychicznych człowieka badanie psychiatryczne oskarżonego połączone z umieszczeniem go w zakładzie leczniczym stanowi często jedyną możliwość ustalenia stanu jego poczytalności w chwili czynu, co ma niebagatelne znaczenie dla rozstrzygnięcia merytorycznego, natomiast ustalenie stanu psychicznego w toku procesu warunkuje dalsze postępowanie (art. 202 § 5 w zw. z art. 22 § 1 k.p.k.)⁷.

Warunkiem *sine qua non* badania oskarżonego połączonego z jego obserwacją w zakładzie leczniczym jest przede wszystkim jego uprzednie badanie ambulatoryjne przeprowadzone przez biegłych lekarzy psychiatrów oraz ich wnioski o poddanie oskarżonego (podejrzanego) obserwacji. Oba rodzaje badań zgodnie z art. 19 ustawy o ochronie zdrowia psychicznego⁸ prowadzone są w zakładzie leczniczym, ale pierwsze z nich ma charakter badania ambulatoryjnego, drugie zaś – ze względu na pobyt oskarżonego w zakładzie leczniczym w procesowo określonym czasie – ma charakter badania stacjonarnego.

Badanie stanu zdrowia psychicznego oskarżonego powinno wynikać z konkretnych okoliczności, które mogą wskazywać na istnienie zaburzeń psychicznych. Potrzeba taka zaistnieje dopiero wówczas, gdy pojawią się wątpliwości co do jego poczytalności i będą one miały charakter uzasadniony, czyli znajdą oparcie w zaistniałych okolicznościach. Należy bowiem mieć na uwadze, że dowód z opinii biegłych lekarzy psychiatrów – połączony przecież z badaniem psychiatrycznym, a nawet z obserwacją w zakładzie leczniczym – nie jest obojętny dla osoby badanej z punktu widzenia jej odczuć czy pozycji w społeczeństwie. Stąd też – jak wskazał Sąd Najwyższy w uchwale składu siedmiu sędziów z dnia 16 czerwca 1977 r., której nadano moc zasady prawnej – szczególny charakter tego dowodu przemawia za koniecznością ograniczenia dopuszczalności poddania oskarżonego badaniu tych biegłych w celu wydania opinii o stanie jego zdro-

⁷ Zob. postanowienie SN z dnia 29 czerwca 2010 r., I KZP 6/10, ONSKW 2010, nr 8, poz. 65.

⁸ Ustawa z dnia 19 sierpnia 1994 r. o ochronie zdrowia psychicznego (Dz.U. 1994, nr 111, poz. 535), dalej: u.o.z.p. Zawężenie miejsca odbywania się badań stanu zdrowia psychicznego do podmiotów leczniczych w jasny sposób wskazuje, że badania te nie mogą odbywać się w gmachach sądów, prokuraturach, aresztach śledczych czy zakładach karnych. Przeprowadzenie badania w podmiocie leczniczym udzielającym świadczeń zdrowotnych w zakresie psychiatrycznej opieki zdrowotnej stwarza odpowiednie warunki do badania psychiatrycznego, takie jak dla każdego pacjenta opieki psychiatrycznej, z poszanowaniem intymności badania i zapewnieniem komfortu rozmowy. „Neutralny grunt” placówki zdrowia nie stwarza atmosfery przesłuchania, a z psychologicznego punktu widzenia utwierdza osobę o medycznym charakterze badania, co jest niezwykle istotne dla idei badania sądowno-psychiatrycznego, którego celem jest ocena stanu zdrowia psychicznego badanego, a nie jego przesłuchiwanie. Zob. P. Gałęcki, K. Bobińska, *Badanie, leczenie, rehabilitacja oraz opieka i pomoc*, [w:] *Ustawa o ochronie zdrowia psychicznego. Komentarz*, red. P. Gałęcki, K. Bobińska, K. Eichstaedt, Warszawa 2016, s. 130.

wia psychicznego tylko do tych wypadków, w których zachodzą uzasadnione, a więc oparte na konkretnych okolicznościach i dowodach, wątpliwości w tym względzie⁹. Do przesłanek uzasadniających przeprowadzenie obserwacji w zakładzie psychiatrycznym zalicza się m.in.: przebyłą chorobę psychiczną; uraz mózgu; inną chorobę psychiczną mogącą prowadzić do zmian w psychice; stwierdzenie patologii ciąży; leczenie z powodu niewydolności krążenia ze stwierdzeniem wcześniej występujących wypadków utraty przytomności; długotrwałe lub nałogowe nadużywanie alkoholu; brak racjonalnego uzasadnienia popełnienia czynu bądź nieadekwatną motywację; cechy osobowości podejrzanego w powiązaniu z dotychczasowym trybem jego życia¹⁰; nieodbyłą służbę wojskową z uwagi na stan zdrowia psychicznego; ukończenie szkoły specjalnej; nieukończenie szkoły podstawowej¹¹; przebywanie w szpitalu psychiatrycznym; leczenie ambulatoryjne w poradniach zdrowia psychicznego lub w poradniach neurologicznych¹²; stwierdzony u sprawcy niedorozwój umysłowy; nietypowy przebieg przestępnego zdarzenia; nadużywanie środków odurzających; zaburzenia w sferze popędu płciowego; stwierdzoną przez biegłego psychopatię lub organiczne uszkodzenie centralnego układu nerwowego mimo nieuznania niepoczytalności lub poczytalności w znacznym stopniu ograniczonej; brak racjonalnego uzasadnienia dopuszczenia się czynu lub całkowicie nieadekwatną do czynu motywację¹³.

Ustawodawca, dopuszczając możliwość stosowania badania psychiatrycznego połączonego z obserwacją w zakładzie leczniczym, przekazał decyzję w tym zakresie do wyłącznej kompetencji sądu (art. 203 § 2 k.p.k.)¹⁴. Rozwiązanie to

⁹ VII KZP 11/77, OSNKW 1977, nr 7–8, poz. 68.

¹⁰ J. Gurgul, *Zadania i rola prokuratora w opiniowaniu sądowo-psychiatrycznym*, „Postępy Psychiatrii i Neurologii” 2000, nr 9 (suplement 4), s. 29. Na te kategorie okoliczności, które mogą warunkować dopuszczenie dowodu z opinii biegłych psychiatrów ze względu na uzasadnioną wątpliwość w relacji do stanu zdrowia psychicznego, wskazuje L.K. Paprzycki (*Opiniowanie sądowo-psychiatryczne w postępowaniu karnym w świetle orzecznictwa Sądu Najwyższego*, „Prokuratura i Prawo” 1995, nr 7–8, s. 27 i przywołane tam orzecznictwo), dokonując analizy orzecznictwa Sądu Najwyższego w przedmiocie problematyki obserwacji sądowo-psychiatrycznej w postępowaniu karnym. Zob. także: idem, *Podstawowe zasady opiniowania sądowo-psychiatrycznego co do poczytalności oskarżonego i zdolności jego uczestniczenia w postępowaniu karnym – zagadnienia prawne*, „Postępy Psychiatrii i Neurologii” 1997, t. 6 (suplement 1), s. 17–26, 18–19.

¹¹ E. Żywucka-Kozłowska, K. Bronowska, *O istocie opinii psychiatrycznej w procesie karnym*, [w:] *Wybrane problemy procesu karnego i kryminalistyki*, red. J. Kasprzak, B. Młodziejewski, Olsztyn 2010, s. 98.

¹² Z. Doda, *Dowód z opinii biegłych psychiatrów w polskim postępowaniu karnym*, „Prokuratura i Prawo” 1995, nr 6, s. 27.

¹³ B. Kolasieński, D. Korecka, *Internacja psychiatryczna – teoria i praktyka*, „Prokuratura i Prawo” 2004, nr 6, s. 143–144.

¹⁴ Obserwacja psychiatryczna w polskim systemie prawa, oprócz omawianej instytucji, możliwa jest jeszcze w dwóch sytuacjach. Po pierwsze, w postępowaniu o ubezwłasnowolnienie na podstawie art. 554 k.p.c. Po drugie, na podstawie art. 24 u.o.z.p. W każdym z tych przypadków nie jest wymagana zgoda osoby umieszczanej na obserwacji. Zawsze wymagana jest decyzja sądu,

służyć realizacji jednego z postulatów demokratycznego państwa prawnego, aby pozbawienie wolności osobistej następowało na mocy decyzji organu bezstronnego, niezależnego i niezawisłego. Poddanie obserwacji psychiatrycznej nie jest wyłącznie czynnością procesową o charakterze dowodowym, lecz także stanowi działanie naruszające prawo do wolności osobistej¹⁵. Obserwację w szpitalu psychiatrycznym sąd może zarządzić tylko wówczas, gdy biegli powołani na mocy postanowienia o dopuszczeniu dowodu z opinii dotyczącej stanu zdrowia psychicznego oskarżonego zgłoszą taką „konieczność”¹⁶. Obserwacja jako metoda badawcza w ramach ekspertyzy psychiatrycznej – podobnie jak ocena poczytalności – należy bowiem do zakresu wiadomości specjalnych i dlatego określenie oraz wskazanie okoliczności uzasadniających jej konieczność są domeną biegłych, a nie ustawy karnej¹⁷.

Art. 203 § 3 k.p.k. normuje czas trwania obserwacji w zakładzie leczniczym, określając go na 4 tygodnie, jednakże na wniosek zakładu przeprowadzającego badanie sąd może przedłużyć ten okres na dalszy czas oznaczony. Łączny okres obserwacji w zakładzie leczniczym w sprawie nie może przekroczyć 8 tygodni. W tym miejscu należy odnotować, że przed nowelizacją Kodeksu postępowania karnego z dnia 5 grudnia 2008 r.¹⁸, która weszła w życie z dniem 24 lutego 2009 r., art. 203 § 3 k.p.k. stanowił, iż obserwacja w zakładzie leczniczym nie powinna trwać dłużej niż 6 tygodni, jednak na wniosek zakładu, w którym został umieszczony oskarżony, termin ten mógł być przedłużany na czas niezbędny do jej ukończenia. Wyrokiem z dnia 10 lipca 2007 r. (SK 50/06) Trybunał Konstytucyjny orzekł między innymi, że art. 203 § 2 w zw. z art. 203 § 3 k.p.k. w zakresie, w jakim nie wskazuje maksymalnego czasu trwania obserwacji psychiatrycznej w zakładzie leczniczym, jest niezgodny z art. 41 ust. 1 w zw. z art. 30, art. 31

wydana w odpowiednim trybie, określonym w ustawie. Spełnia te wymagania EKPC, która w art. 5 stanowi, że pozbawienie wolności w związku z uzasadnionym popełnieniem czynu zagrożonego karą wymaga decyzji sądu.

¹⁵ Wyrok TK z dnia 10 lipca 2007 r., SK 50/06, OTK-A 2007, nr 7, poz. 75.

¹⁶ Przyjmuje się, że w stadium postępowania przygotowawczego, którego gospodarzem jest prokurator, obok zgłoszenia takiej konieczności przez biegłych psychiatrów niezbędny jest również wniosek prokuratora o orzeczenie w danej sprawie obserwacji psychiatrycznej podejrzanego w zakładzie leczniczym. Jednocześnie należy wyjaśnić, że sąd nie jest związany stanowiskiem biegłych w kwestii konieczności umieszczenia oskarżonego na obserwacji w zakładzie. Żądanie biegłych podlega bowiem jego merytorycznej kontroli zgodnie z art. 7 k.p.k. Sąd może podjąć decyzję o nieumieszczeniu oskarżonego/podejrzanego na obserwacji. Wówczas zgodnie z art. 201 k.p.k. sąd powinien powołać nowy zespół biegłych psychiatrów w celu wydania opinii o stanie zdrowia psychicznego oskarżonego/podejrzanego w oparciu o przeprowadzone przez nich badania ambulatoryjne.

¹⁷ S. Łagodziński, *Obserwacja psychiatryczna w postępowaniu karnym. Rozważania teoretyczne oraz praktyka prokuratorsko-sądowa*, „Prawo w Działaniu” 2010, nr 8, s. 76.

¹⁸ Ustawa z dnia 5 grudnia 2008 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. 2009, nr 20, poz. 104).

ust. 3 oraz art. 2 Konstytucji¹⁹. To orzeczenie Trybunału Konstytucyjnego sprawiło, że ustawodawca polski w dniu 5 grudnia 2008 r. uchwalił ustawę o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego, która m.in. znowelizowała dotychczasową treść przepisu art. 203 § 3 k.p.k. poprzez określenie maksymalnego czasu trwania obserwacji w danej sprawie na okres 8 tygodni. Bezsportny jest fakt, że wspomniany okres jest maksymalnym terminem trwania obserwacji w zakładzie leczniczym i nie podlega on dalszemu przedłużeniu²⁰.

Wątpliwości w zakresie dowodowego wykorzystania opinii sądowo-psychiatrycznej powstają w sytuacji, gdy została ona sporządzona na podstawie obserwacji przekraczającej maksymalny termin, o jakim mowa w art. 203 § 3 k.p.k. Praktyka ścigania wskazuje, że niewykluczone są sytuacje, w których z przyczyn niezawinionych zarówno ze strony organu procesowego, jak i biegłych lekarzy psychiatrów obserwacja psychiatryczna nie zostanie zakończona w przewidzianym ustawą czasie. Aktualny stan prawny prawa materialnego i pro-

¹⁹ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. 1997, nr 79, poz. 483 z późn. zm.), dalej: Konstytucja RP. Trybunał Konstytucyjny uznał, że art. 203 § 3 k.p.k. nie spełnia wymogów precyzji i jednoznaczności. Z jednej strony przepis ten wskazuje, że wyznaczony w nim 6-tygodniowy termin ma charakter terminu maksymalnego, nieprzekraczalnego („obserwacja w zakładzie leczniczym nie powinna trwać dłużej niż 6 tygodni”), z drugiej zaś wprowadza możliwość odstępstwa od reguły („na wniosek zakładu sąd może przedłużyć ten termin na czas określony, niezbędny do zakończenia obserwacji”). Jednocześnie „przepis ten pozostawia sądowi swobodę określenia terminu przedłużonej obserwacji, wskazując jedynie, że powinien to być czas niezbędny do zakończenia obserwacji”. Sąd nie jest jednak organem przeprowadzającym obserwację czy posiadającym wiedzę co do stopnia zaawansowania prowadzonej obserwacji, co w opinii Trybunału Konstytucyjnego nasuwa obawy, że podejmowane decyzje sądowe „sprowadzają się do akceptacji terminów wskazywanych przez zakład leczniczy jako niezbędnych do zakończenia obserwacji”. Ponadto znaczenie ma fakt, że zaskarżony przepis nie zobowiązuje sądu do zweryfikowania przyczyny niezakończenia obserwacji w terminie 6-tygodniowym, tym bardziej że wniosek zakładu nie musi zawierać żadnego uzasadnienia w tym przedmiocie. Art. 203 § 3 k.p.k. nie przyznaje sądowi żadnych instrumentów procesowych służących weryfikacji owej przesłanki niezbędności. Konsekwencją jest możliwość przedłużenia terminu obserwacji „również z przyczyn bezpośrednio lub pośrednio zawinionych przez zakład (np. zła organizacja pracy, opieszałość osób przeprowadzających obserwację czy duża liczba badań zleconych zakładowi, które ma on przeprowadzić w pierwszej kolejności)”. Oznacza to, że art. 203 § 3 k.p.k. umożliwia wydłużenie terminu faktycznego pozbawienia wolności bez prawomocnego wyroku sądowego na czas z góry nieokreślony przez ustawodawcę, lecz uzależniony od efektów pracy biegłych. W tej sytuacji sąd, który ma być gwarantem realizacji konstytucyjnej wolności osobistej oskarżonego, *de facto* traci możliwość zweryfikowania, czy w konkretnym przypadku ograniczenie tej wolności następuje w niezbędnym zakresie, koniecznym w państwie demokratycznym ze względu na ochronę wartości wskazanych w art. 31 ust. 3 Konstytucji RP. Zob. P. Wiliński, *Proces karny w świetle Konstytucji*, Warszawa 2011, s. 223 i n.

²⁰ Zob. *Kodeks postępowania karnego*, t. 2: *Komentarz do art. 167–296*, red. R.A. Stefański, S. Zabłocki, WKP 2019, stan prawny na dzień 1 listopada 2018 r.; M. Kurowski, *Komentarz do art. 203 Kodeksu postępowania karnego*, [w:] *Kodeks postępowania karnego*, t. 1: *Komentarz aktualizowany*, red. D. Świecki, LEX/el. 2019, stan prawny na dzień 1 sierpnia 2019 r., teza 7; K. Eichstaedt, *Orzekanie o obserwacji psychiatrycznej*, „Prokuratura i Prawo” 2009, nr 10, s. 21.

cesowego nie określa sposobu zakończenia procesu karnego w sytuacji, gdy biegli nie mogą ocenić poczytalności oskarżonego w dopuszczalnym okresie 8 tygodni trwającej obserwacji. Całkiem możliwa jest także sytuacja, w której po przeprowadzeniu 8-tygodniowej obserwacji sąd dojdzie do wniosku, że treść opinii sporządzonej po jej przeprowadzeniu jest niepełna lub niejasna, w konsekwencji czego zajdzie konieczność zasięgnięcia opinii innych biegłych, którzy nie będą w stanie wypowiedzieć się na temat stanu zdrowia podejrzanego (oskarżonego) na podstawie badań ambulatoryjnych i wnioskować będą o przeprowadzenie obserwacji psychiatrycznej w zakładzie leczniczym. W tym wypadku rodzi się pytanie, czy istnieje możliwość dowodowego wykorzystania opinii psychiatrycznej sporządzonej na podstawie obserwacji, która trwała dłużej niż 8 tygodni. Odpowiedzi należy szukać w judykaturze i w doktrynie.

W sprawie V KK 259/14²¹ Sąd Najwyższy po raz pierwszy zajął się kwestią nierozstrzygniętą dotychczas w orzecznictwie i piśmiennictwie procesu karnego, dotyczącą dopuszczalności wykorzystania w procesie opinii psychiatrycznej wydanej po przeprowadzeniu obserwacji z przekroczeniem maksymalnego terminu przewidzianego w art. 203 § 3 k.p.k. Sąd Najwyższy stanął na stanowisku, że fakt przekroczenia maksymalnego terminu obserwacji nie uzasadnia przyjęcia braku możliwości posłużenia się opinią sporządzoną po przeprowadzeniu takiej obserwacji w procesie²². Zdaniem autorki powyższy pogląd należy zaaprobować. W celu uściślenia należy wskazać, że chodzi o układ procesowy, w którym ekspertyza została wydana na skutek bezpodstawnie przedłużonej obserwacji psychiatrycznej (co miało miejsce na kanwie rozpoznawanej przez Sąd Najwyższy wyżej wskazanej sprawy), nie zaś o sytuację, w której pomimo wykorzystania maksymalnego terminu, o którym mowa w art. 203 § 3 k.p.k., nie udało się ustalić stanu zdrowia psychicznego oskarżonego i po raz kolejny orzeczono o umieszczeniu go w zakładzie leczniczym.

Kluczem do uznania tezy postawionej przez Sąd Najwyższy za prawidłową jest ocena skutków prawnych, jakie pociąga za sobą przeprowadzenie obserwacji psychiatrycznej oskarżonego z przekroczeniem maksymalnego terminu z art. 203 § 3 k.p.k. Należy zatem zadać pytanie, czy przekroczenie wspomnianego terminu rodzi jakiegokolwiek skutki procesowe. Zdaniem autorki odpowiedź jest negatywna. Nie sposób uznać, że obraza przepisów art. 203 § 3 k.p.k. miała wpływ na treść orzeczenia. Trzeba zauważyć, że w obowiązującym stanie prawnym brak jest

²¹ Postanowienie SN z dnia 19 listopada 2014 r., V KK 259/14, LEX nr 1621622.

²² Zob. D. Krakowiak, *Wydanie opinii psychiatrycznej po zakończonej obserwacji. Glosa do postanowienia SN z dnia 19 listopada 2014 r., V KK 259/14*, LEX/el. 2015. Autor w pełni podzielił stanowisko Sądu Najwyższego wyrażone w glosowanej sprawie, dodatkowo wskazując, że przedłużenie obserwacji ponad okres przewidziany w ustawie należałoby rozpatrywać jako rażącą i oczywistą obrazę przepisów prawa (art. 107 § 1 ustawy z dnia 27 lipca 2001 r. – Prawo o ustroju sądów powszechnych, Dz.U. 2001, nr 98, poz. 1070).

regulacji pozbawiającej wartości dowodowej opinię sporządzoną na podstawie obserwacji psychiatrycznej, która odbyła się z przekroczeniem maksymalnego terminu. Z pewnością za taką podstawę nie można uznać art. 170 § 1 pkt 1 k.p.k. (oddalenie wniosku dowodowego z powodu niedopuszczalności przeprowadzenia dowodu). Niedopuszczalność przeprowadzenia dowodu (art. 170 § 1 pkt 1 k.p.k.) musi wynikać z określonych przepisów²³. Przeprowadzenie dowodu jest niedopuszczalne, jeżeli ustawa zabrania przeprowadzenia określonego rodzaju dowodu z uwagi na tezę dowodową lub jego źródło (ustawowe zakazy dowodowe). Przyjmuje się także, że zakazami dowodowymi są normy wyłączające dopuszczalność wykorzystania określonego źródła lub środka dowodowego albo ustalania określonych faktów w procesie karnym, a więc wprowadzające ograniczenia swobody organów procesowych w zakresie prowadzenia postępowania dowodowego²⁴. W przypadku opinii psychiatrycznej sporządzonej po przeprowadzeniu obserwacji trwającej dłużej niż 8 tygodni nie ma tego rodzaju zakazów dowodowych. Skoro nie ma ustawowego zakazu dowodowego wykorzystania w procesie opinii psychiatrów wydanej wskutek bezpodstawnie przedłużonej obserwacji, to tym samym dopuszczalność czynienia na podstawie tej ekspertyzy ustaleń faktycznych nie może być kwestionowana.

Nie budzi przy tym wątpliwości, że okoliczność przeprowadzenia obserwacji psychiatrycznej z przekroczeniem maksymalnego terminu, o którym mowa w art. 203 § 3 k.p.k., w żaden sposób nie wpływa negatywnie na okoliczność sporządzenia przez biegłych na jej podstawie opinii. Wręcz przeciwnie. Obserwacja szpitalna oraz wszelkie badania, jakie zostały w jej ramach przeprowadzone, pogłębiają wiedzę biegłych na temat stanu zdrowia psychicznego danego oskarżonego czy podejrzanego, co z pewnością zwiększa walor merytoryczny opinii. Innymi słowy, przedłużona obserwacja umożliwia psychiatrom wydanie pełnej, jasnej i kategorycznej opinii.

W tym miejscu należy wskazać, że obecna procedura karna umożliwia wykorzystanie dowodów uzyskanych z naruszeniem przepisów postępowania. Mowa o art. 168a k.p.k. w brzmieniu nadanym mu ustawą z dnia 11 marca 2016 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw²⁵, która obowiązuje od 15 kwietnia 2016 r. Zgodnie z treścią tego przepisu dowodu nie można uznać za niedopuszczalny wyłącznie na tej podstawie, że został uzyskany z naruszeniem przepisów postępowania lub za pomocą czynu zabronionego, o którym mowa w art. 1 § 1 k.k., chyba że dowód został uzyskany w związku z pełnieniem przez funkcjonariusza publicznego obowiązków służbowych w wyniku: zabójstwa, umyślnego spowodowania uszczerbku na zdrowiu

²³ Postanowienie SN z dnia 30 marca 2012 r., SNO 9/12, LEX nr 1215797.

²⁴ A. Gaberle, *Dowody w sądowym procesie karnym*, Warszawa 2010, s. 269.

²⁵ Dz.U. 2016, poz. 437.

lub pozbawienia wolności. Organ procesowy dokonujący oceny wniosku dowodowego lub przeprowadzonego dowodu (na etapie oceny materiału dowodowego) nie może zatem oddalić wniosku dowodowego strony lub nie uznać dowodu za dopuszczalny tylko na tej podstawie, że został uzyskany z naruszeniem przepisów postępowania lub za pomocą czynu zabronionego, o którym mowa w art. 1 § 1 k.k.²⁶ Według M. Kurowskiego w sytuacji, kiedy dowód został uzyskany z naruszeniem przepisów postępowania, pierwszym elementem oceny jest stwierdzenie, czy zachodzi przypadek niedopuszczalności określony w art. 168a k.p.k. Jeżeli dojdzie do stwierdzenia, że dowód taki jest wstępnie dopuszczalny, należy przejść do kolejnej fazy jego oceny i stwierdzić, czy nie istnieje zakaz dowodowy wprost zabraniający wykorzystania dowodu²⁷. W takim ujęciu wyeliminowane zostaną dowody bezpośrednio nielegalne, ale można będzie sięgać po dowody pośrednio nielegalne²⁸. Z kolei za ich wykorzystaniem przemawia zasada prawdy ma-

²⁶ S. Brzozowski, *Dopuszczalność dowodów uzyskanych z naruszeniem przepisów postępowania w kontekście art. 168a k.p.k.*, „Palestra” 2017, nr 1–2, s. 55.

²⁷ Por. R.A. Stefański, *Stosunek sądu do dowodów nielegalnych*, [w:] *Postępowanie przed sądem I instancji w znowelizowanym procesie karnym*, red. D. Kala, I. Zgoliński, Warszawa 2018, s. 41; K. Lipiński, *Klauzula uadekwatniająca przesłanki niedopuszczalności dowodu w postępowaniu karnym (art. 168a k.p.k.)*, „Prokuratura i Prawo” 2016, nr 11, s. 49–52.

²⁸ M. Kurowski, *Komentarz do art. 168a k.p.k.*, [w:] *Kodeks postępowania karnego*, t. 1: *Komentarz aktualizowany*, red. D. Świecki, LEX/el. 2019, stan prawny na dzień 1 sierpnia 2019 r., teza 8. W literaturze dokonuje się również odmiennej wykładni art. 168a k.p.k. Podnosi się, że na podstawie art. 168a k.p.k. wyłączeniu podlegają wszelkie dowody uzyskane z naruszeniem przepisów postępowania lub za pomocą czynu zabronionego, o którym mowa w art. 1 § 1 k.k., przez funkcjonariuszy publicznych w związku z pełnieniem obowiązków służbowych, a w przypadku innych osób – tylko wówczas, gdy zostały uzyskane za pomocą zabójstwa, umyślnego uszczerbku na zdrowiu lub pozbawienia wolności. Z art. 168a k.p.k. wyprowadza się szeroki zakaz dowodowy dotyczący funkcjonariuszy publicznych uzyskujących dowody w związku z pełnieniem obowiązków służbowych, a także wąski, dotyczący innych osób. Twierdzi się, że zakaz dotyczący uzyskania dowodu za pomocą zabójstwa, umyślnego uszczerbku na zdrowiu lub pozbawienia wolności dotyczy prywatnego pozyskiwania dowodów przez strony nieinstytucjonalne. Zob. J. Skorupka, *Prokonstytucyjna wykładnia przepisów prawa dowodowego w procesie karnym*, [w:] *Verba volant, scripta manent. Proces karny, prawo karne skarbowe i prawo wykroczeń po zmianach z lat 2015–2016. Księga pamiątkowa poświęcona Profesor Monice Zbrojewskiej*, red. T. Grzegorzczak, R. Olszewski, Warszawa 2017, s. 362–363. Zob. także: Ł. Cora, *Aksjologia procesowa a dopuszczalność dowodu z art. 168a k.p.k.*, „Państwo i Prawo” 2018, z. 10, s. 125–126. Por. A. Kicińska, *Dopuszczalność dowodu w świetle artykułu 168a Kodeksu postępowania karnego*, „Zeszyty Studenckich Kół Naukowych Wydziału Prawa i Administracji UAM” 2019, nr 9, s. 92–94. Wydaje się, że wyżej przedstawiona wykładnia językowa nie pozwala na tak dalekie ograniczenie dopuszczenia takich dowodów. Konstrukcja gramatyczna art. 168a k.p.k. wskazuje bowiem, że dopuszczalne są dowody uzyskane zarówno z naruszeniem przepisów postępowania, jak i za pomocą czynu zabronionego, o którym mowa w art. 1 § 1 k.k. Jedynym wyjątkiem jest sytuacja, gdy dowód został uzyskany w wyniku zabójstwa, umyślnego uszczerbku na zdrowiu lub pozbawienia wolności. Por. *Kodeks postępowania karnego*, t. 2: *Komentarz do art. 167–296*, red. R.A. Stefański, S. Zabłocki, WKP 2019, stan prawny na dzień 1 listopada 2018 r.

terialnej, na co zwrócił uwagę Sąd Najwyższy w przywołanym wyżej orzeczeniu w sprawie V KK 259/14. Z jednej strony pogląd ten mógłby wzmocnić tezę, że fakt przekroczenia maksymalnego terminu obserwacji w zakładzie leczniczym nie uzasadnia przyjęcia braku możliwości posłużenia się opinią sporządzoną po przeprowadzeniu takiej obserwacji w procesie. Z drugiej strony należy mieć na uwadze, że w doktrynie wyrażono również pogląd, iż przepis art. 168a k.p.k. może być postrzegany jako pewna ogólna klauzula uadekwatniająca przesłanki niedopuszczalności dowodu²⁹. Zgodnie z tym przepisem środek dowodowy wciąż może zostać uznany za niedopuszczalny zarówno w wyniku naruszenia przepisów postępowania w procesie jego pozyskiwania, jak i ze względu na popełnienie czynu zabronionego w celu jego uzyskania, jednak uchybienia tego rodzaju nie mogą być uchybieniami jedynymi („wyłącznymi”). Wskazuje się, że przy takiej interpretacji dodatkowym powodem przemawiającym za niedopuszczalnością dowodu powinny być wartości o charakterze konstytucyjnym i konwencyjnym, jak również standard rzetelnego procesu karnego³⁰. Jest to konsekwencją uzasadnionej obawy, że stosowanie art. 168a k.p.k. może prowadzić do naruszenia istoty (charakteru prawnego) instytucji zakazów dowodowych³¹, takie ujęcie normatywne stwarza bowiem duże ryzyko procesowej instrumentalizacji prawa w procesie karnym w celu omijania („jedynie na tej podstawie”) ustawowego katalogu zakazów dowodowych³². W postanowieniu z dnia 26 czerwca 2019 r.³³ Sąd Najwyższy wprost wskazał, że art. 168a k.p.k. nie może stanowić podstawy prawnej przeprowadzenia dowodu uzyskanego z naruszeniem przepisów postępowania lub za pomocą czynu zabronionego, jeżeli przeprowadzenie takiego dowodu czyniłoby proces nierzetelnym w rozumieniu art. 6 ust. 1 Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności (na kanwie rozpoznawanej przez Sąd Najwyższy sprawie jedynym dowodem przeciwko oskarżonemu był nielegalnie uzyskany

²⁹ K. Lipiński, *op. cit.*, s. 49–51.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ Ł. Cora, *op. cit.*, s. 129.

³² *Ibidem*. Ponadto należy zauważyć, że w rozważanym zakresie aktualny pozostaje problem braku odpowiedniej procedury eliminacji tego typu dowodów. O ile w przypadku uzyskania dowodu w sposób sprzeczny z zakazami dowodowymi możliwa jest jego eliminacja na podstawie art. 170 § 1 pkt 1 k.p.k., o tyle w pozostałych przypadkach naruszenia przepisów postępowania jedyną możliwością dyskwalifikacji dowodu pozostaje art. 7 k.p.k. w granicach dokonywanej przez sąd swobodnej oceny dowodów, ewentualnie art. 438 pkt 2 k.p.k. Tak K.T. Boratyńska, *Procesowe konsekwencje wyjścia organów postępowania poza granice legalności czynności w nim podejmowanych*, [w:] *Granice procesu karnego. Legalność działań uczestników postępowania*, red. D. Gruszecka, J. Skorupka, Warszawa 2015, s. 150–151; K. Woźniewski, *Zagadnienie kryteriów legalności czynności organów procesowych*, [w:] *Granice procesu karnego...*, s. 138–139; J. Skorupka, *Eliminowanie z procesu karnego dowodu zebranego w sposób sprzeczny z ustawą*, „Państwo i Prawo” 2011, z. 3, s. 82.

³³ IV KK 328/18, OSNKW 2019, nr 8, poz. 46.

dowód z nagrania obrazu i dźwięku z wizyty oskarżonego w gabinecie lekarskim – zdaniem Sądu Najwyższego dopuszczenie takiego dowodu czyniłoby proces sądowy nierzetelnym w rozumieniu art. 6 ust. 1 EKPC)³⁴.

W tym kontekście nie można tracić z pola widzenia, że Trybunał Konstytucyjny we wspomnianej już sprawie SK 50/06 zarzucił niezgodność art. 203 § 3 k.p.k. z Konstytucją RP w zakresie, w jakim nie wskazywał maksymalnego czasu trwania obserwacji psychiatrycznej w zakładzie leczniczym. Odnosząc to do uwag dotyczących art. 168a k.p.k., należy zauważyć, że opinia sporządzona na podstawie obserwacji przekraczającej maksymalny termin, o którym mowa w art. 203 § 3 k.p.k., jest dowodem uzyskanym nie tylko „z naruszeniem przepisów postępowania”, lecz także normy wyrażonej w art. 41 ust. 1 Konstytucji RP oraz art. 5 ust. 1 EKPC. Mając na względzie treść tego wyroku Trybunału Konstytucyjnego, należy uznać, że przekroczenie 8-tygodniowego terminu z art. 203 § 3 k.p.k. nie tylko stanowi naruszenie przepisów postępowania, lecz także jest przykładem ingerencji w konstytucyjną i konwencyjną wolność osobistą. W tym aspekcie trzeba wskazać, że ocenę rzetelności postępowania należy odnieść zawsze do całokształtu danego postępowania. Zdaniem autorki art. 168a k.p.k. może stanowić podstawę prawną przeprowadzenia dowodu z opinii psychiatrycznej sporządzonej po przeprowadzeniu obserwacji psychiatrycznej przekraczającej maksymalny termin, o którym mowa w art. 203 § 3 k.p.k. Wadliwość przeprowadzenia dowodu z opinii psychiatrycznej w sposób wskazany powyżej nie eliminuje go automatycznie i *ex lege*. Należy zauważyć, że opinia o stanie zdrowia psychicznego oskarżonego jest szczególnym dowodem w postępowaniu karnym. Znaczenie dowodu z opinii biegłych psychiatrów związane jest przede wszystkim z prawnokarnymi konsekwencjami, jakie niesie ocena stanu zdrowia psychicznego sprawcy czynu zabronionego. Ustalenie stanu zdrowia psychicznego jest bowiem ściśle związane z regulacjami dotyczącymi niepoczytalności i poczytalności ograniczonej, zawartymi w art. 31 k.k. Przedłużenie obserwacji ponad dopuszczalny okres będzie najczęściej spowodowane trudnościami diagnostycznymi biegłych. Obserwacja przedłużona ponad maksymalny termin, o którym mowa w art. 203 § 3 k.p.k., ma umożliwić biegłym psychiatrom wydanie

³⁴ Zob. także: postanowienie SN z dnia 19 marca 2014 r., II KK 265/16, OSNKW 2014, nr 9, poz. 71. W orzeczeniu tym Sąd Najwyższy wyraził pogląd, że nie jest możliwe zaakceptowanie sytuacji, w której funkcjonariusze demokratycznego państwa, funkcjonariusze władzy publicznej, mogliby gromadzić dowody wbrew obowiązującemu prawu, natomiast zgodnie z prawem, na podstawie właśnie tych dowodów, obywatele mieliby ponosić odpowiedzialność karną. Każde państwo odpowiada za bezprawną działalność swoich funkcjonariuszy służb specjalnych, a tej odpowiedzialności nie może wyłączać powoływanie się na interes społeczny w zwalczaniu przestępczości (sprawa dotyczyła legalności prowokacji policyjnej). Ponadto Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 28 czerwca 2018 r. (I KZP 4/18, OSNKW 2018, nr 8, poz. 53) wskazał, że należy rozwiązać konflikt między zasadą legalizmu a zasadą poszanowania i ochrony wolności człowieka przez pryzmat zasady proporcjonalności. Należy zatem dokonać takich rezultatów wykładni art. 168a k.p.k., które respektują zasady konstytucyjne oraz naczelne zasady procesu karnego.

jasnej i kategorycznej opinii. Obraza przepisu art. 203 § 3 k.p.k., polegająca na prowadzeniu obserwacji przez czas przekraczający 8 tygodni, nie wpływa na treść orzeczenia. W ocenie autorki powyższych uwag nie można jednak odnieść do sytuacji, w której pomimo wykorzystania maksymalnego czasu przeznaczanego na obserwację oskarżonego w sprawie nie udało się ustalić stanu zdrowia psychicznego oskarżonego, tzn. nie można po raz kolejny orzec o umieszczeniu oskarżonego (podejrzanego) w zakładzie leczniczym³⁵. Innymi słowy, art. 168a k.p.k. nie może stanowić podstawy prawnej przeprowadzenia dowodu z opinii psychiatrycznej sporządzonej po przeprowadzeniu kolejnej – pomimo wykorzystania dopuszczalnego okresu, tj. 8 tygodni – obserwacji psychiatrycznej.

Należy się zatem zastanowić nad ewentualnymi konsekwencjami procesowymi uznania, że opinia sporządzona na podstawie obserwacji psychiatrycznej z przekroczeniem maksymalnego terminu z art. 203 § 3 k.p.k. nie może posłużyć jako dowód w sprawie. Niemożność wykorzystania ekspertyzy wydanej wskutek bezpodstawnie przedłużonej obserwacji teoretycznie skutkowałaby koniecznością przeprowadzenia ponownych badań psychiatrycznych (nawet mimo posiadania informacji na temat stanu zdrowia psychicznego danego oskarżonego/podejrzanego) i sporządzenia kolejnej opinii tylko w celu zachowania ustawowego terminu z art. 203 § 3 k.p.k. To z kolei doprowadziłoby do niepożądanego sytuacji procesowej, swego rodzaju „patu” procesowego. Należy bowiem zauważyć, że z treści § 3 art. 203 k.p.k. wynika, że łączny czas trwania obserwacji w danej sprawie nie może przekroczyć 8 tygodni. Wyczerpanie ustawowego terminu obserwacji będzie skutkowało niedopuszczalnością tej metody badań na dalszym etapie postępowania, w tym po uchyleniu wyroku sądu I instancji i przekazaniu sprawy do ponownego rozpoznania. „Daną sprawą” jest również sprawa uchylona do ponownego rozpoznania, wciąż bowiem jest to ta sama sprawa. Także w sytuacji skutecznego zakwestionowania przez strony opinii przed sądem brak jest prawnych możliwości umieszczenia oskarżonego na ewentualnej obserwacji.

Trzeba wobec tego rozważyć, jakimi rozwiązaniami dysponowałby organ procesowy w przypadku braku możliwości przedłużenia obserwacji psychiatrycznej. Nie ulega wątpliwości, że sąd musiałby rozstrzygnąć sprawę bez opinii biegłych w oparciu o pozostały zgromadzony w sprawie materiał dowodowy³⁶. Przy przy-

³⁵ Zdaniem W. Piłata (*Obserwacja psychiatryczna w zakładzie leczniczym a zasada prawdy materialnej i zasada domniemania niewinności*, „Studia Prawnoustrojowe” 2014, nr 25, s. 11) sytuacja taka może doprowadzić do u niewinnienia oskarżonego na podstawie art. 17 § 1 pkt 2 k.p.k. albo do umorzenia postępowania na podstawie art. 31 § 1 k.k. z powodu przyjęcia, że oskarżony z powodu choroby psychicznej, upośledzenia umysłowego lub innego zakłócenia czynności psychicznych w chwili czynu nie mógł rozpoznać jego znaczenia lub pokierować swoim postępowaniem.

³⁶ Zob. T. Gardocka, *Wpływ zmiany przepisu art. 203 § 1 k.p.k. na niemożność ostatecznego ustalenia stanu zdrowia psychicznego oskarżonego (podejrzanego) oraz stosowania wobec niego środków zabezpieczających*, Warszawa 2013, s. 17.

jęciu, że wobec braku opinii biegli nie stwierdzili niepoczytalności oskarżonego, a inne dowody wskazywałyby na sprawstwo oskarżonego, sąd musiałby traktować oskarżonego jako poczytalnego, orzec o jego winie i zastosować karę kryminalną. W sytuacji gdy inne dowody nie wskazywałyby na sprawstwo oskarżonego, sąd wydałby wyrok uniewinniający. W tym miejscu należy wyjaśnić, że nie ma przeszkód procesowych do wydania opinii sądowno-psychiatrycznej jedynie na podstawie dokumentacji medycznej oraz badania ambulatoryjnego (tylko takie metody badawcze mogłyby zostać zastosowane przez biegłych na dalszym etapie postępowania czy przy ponownym rozpoznaniu sprawy). Budzi jednak wątpliwość, czy w oparciu o wyżej wskazane metody badawcze biegli byłiby w stanie wydać ostateczną opinię o stanie zdrowia psychicznego oskarżonego czy podejrzanego. Należy zauważyć, że kierowanie na obserwację psychiatryczną jest ostateczną metodą, stosowaną w razie niemożności wyjaśnienia wątpliwości diagnostycznych za pomocą mniej inwazyjnych metod. Wchodzi ono w grę tylko wtedy, gdy zachodzi konieczność przeprowadzenia badań dodatkowych lub wyjaśnienia wątpliwości niemożliwych do rozwiania w badaniu ambulatoryjnym³⁷. Skoro oskarżony czy podejrzany został poddany obserwacji psychiatrycznej, oznacza to, że wcześniejsze metody badawcze okazały się niewystarczające do wydania ostatecznej opinii psychiatrycznej. To z kolei może prowadzić do wniosku, że biegli wobec ograniczonych metod badawczych nie byłiby w stanie wydać ostatecznej opinii o stanie zdrowia psychicznego oskarżonego czy podejrzanego.

Dalej należy zauważyć, że zgodnie z naczelną zasadą postępowania karnego ciężar dowodu spoczywa na oskarżycielu publicznym. To właśnie on powinien udowodnić zaistnienie czynu wypełniającego znamiona określonego przestępstwa, sprawstwo oskarżonego oraz jego zdolność do ponoszenia odpowiedzialności. Zmuszony jest zatem do obalenia domniemania niewinności. W judykaturze wskazuje się, że istota domniemania niewinności sprowadza się do tego, iż oskarżony jest w procesie karnym niewinny – wina musi być mu udowodniona, przy czym związana ściśle z domniemaniem niewinności zasada *in dubio pro reo*, zawarta w art. 5 § 2 k.p.k., nakazuje rozstrzygnąć niedające się do wyjaśnienia wątpliwości na korzyść oskarżonego. Oznacza to, że udowodnienie winy oskarżonemu musi być całkowite, pewne i wolne od wątpliwości³⁸. W świetle art. 5 § 2 k.p.k. można rozważać sytuację, czy wobec braku opinii biegłych psychiatrów o poczytalności lub niepoczytalności oskarżonego nie należałoby przyjąć rozstrzygnięcia dla niego korzystnego. Jak słusznie zauważa T. Gardocka, problem może polegać na trudności ustalenia, jakie rozstrzygnięcie jest korzystniejsze, szczególnie gdy w grę wchodziłoby orzeczenie izolacyjnego środka zabezpieczającego (bezterminowo) lub kary

³⁷ Zob. wyrok SA w Katowicach z dnia 8 października 2015 r., II AKz 543/15, LEX nr 1994039.

³⁸ Wyrok SN z dnia 24 lutego 1999 r., V KKN 362/97, LEX nr 564945.

za poważne przestępstwo³⁹. Bardzo trudno jest orzec, co w konkretnej sytuacji byłoby dla oskarżonego korzystniejsze, z całą pewnością okoliczności te wymagałyby analizy *ad casum*. Niewątpliwie nie jest możliwe, by sąd w takim przypadku nie wydał żadnego orzeczenia kończącego postępowanie. Jednocześnie należy zastanowić się, czy zastosowanie zasady domniemania niewinności oraz *in dubio pro reo* nie stanęłoby na drodze do realizacji naczelnej zasady postępowania karnego, tj. zasady prawdy materialnej. Zasada ta wprowadza wymóg opierania wszelkich rozstrzygnięć na zgodnych z prawdą ustaleniach faktycznych, przez które rozumie się ustalenia udowodnione, czyli takie, gdy w świetle przeprowadzonych dowodów fakt przeciwny dowodzonemu jest niemożliwy lub wysoce nieprawdopodobny. Obowiązek udowodnienia należy jednak odnieść tylko do ustaleń niekorzystnych dla oskarżonego, jako że on sam korzysta z domniemania niewinności, a niedające się usunąć wątpliwości rozstrzyga się na jego korzyść⁴⁰. Jak wynika z powyższego, zasada prawdy materialnej i zasada domniemania niewinności nie pozostają w stosunku do siebie w opozycji, lecz czasami nawet wzajemnie się uzupełniają. Konkludując, treść art. 203 § 3 k.p.k. należy interpretować w sposób dosłowny i pomimo istnienia zasady prawdy materialnej nie można pozostawić oskarżonego w niekorzystnej sytuacji procesowej, gdyż przysługują mu gwarancje płynące z zasady domniemania niewinności oraz *in dubio pro reo*⁴¹.

Raz jeszcze należy podkreślić, że zaaprobowany przez autorkę pogląd Sądu Najwyższego wyrażony w sprawie V KK 259/14 dotyczy układu procesowego, w którym wydano opinię psychiatryczną na skutek bezpodstawnie przedłużonej obserwacji psychiatrycznej. Sformułowane wcześniej uwagi zmierzały do wykazania, że opracowanie opinii po przeprowadzeniu obserwacji trwającej dłużej niż 8 tygodni nie następuje ze szkodą dla realizacji zasady prawdy materialnej, a samo uchybienie w tym zakresie nie wpływa negatywnie na treść orzeczenia. Jak słusznie podkreślił D. Krakowiak, nie oznacza to jednak, że procedowanie sądu przedłużającego obserwację ponad dopuszczalny maksymalny okres nie narusza zasad postępowania zawodowego⁴², zważywszy, iż umieszczenie oskarżonego na obserwacji psychiatrycznej jest równoznaczne z pozbawieniem go wolności w sprawie. Trafnie podnosi się, że w tej sytuacji może się aktualizować przepis art. 107 § 1 ustawy z dnia 27 lipca 2001 r. – Prawo o ustroju sądów powszechnych⁴³, zgodnie z którym za przewinienia służbowe, w tym za oczywistą i rażącą obrazę przepisów prawa i uchybienia godności urzędu (przewinienia dyscyplinarne), sędzia odpowiada dyscyplinarnie⁴⁴.

³⁹ T. Gardocka, *op. cit.*, s. 18.

⁴⁰ Wyrok SN z dnia 28 marca 2008 r., III KK 484/07, LEX nr 370249.

⁴¹ W. Piłat, *op. cit.*, s. 12.

⁴² D. Krakowiak, *op. cit.*

⁴³ T.j. Dz.U. 2020, poz. 365.

⁴⁴ D. Krakowiak, *op. cit.*

Bezsporne jest przy tym, że przeprowadzenie obserwacji z przekroczeniem maksymalnego terminu, o którym mowa w art. 203 § 3 k.p.k., powoduje, że oskarżony czy podejrzany niesłusznie przebywał w zakładzie psychiatrycznym na obserwacji sądowo-psychiatrycznej. W związku z naruszeniem tego artykułu oskarżony ma możliwość dochodzenia odszkodowania za poniesioną szkodę oraz zadośćuczynienia za doznaną krzywdę. W judykaturze i w doktrynie zgodnie wskazuje się, że w odniesieniu do roszczeń odszkodowawczych związanych z niesłuszną obserwacją psychiatryczną właściwą drogą jest droga postępowania cywilnego (na zasadach ogólnych określonych w Kodeksie cywilnym⁴⁵ oraz Kodeksie postępowania cywilnego⁴⁶), a nie droga postępowania karnego⁴⁷. Wynika to z faktu, że tryb dochodzenia roszczeń odszkodowawczych określonych w rozdziale 58 k.p.k. znajduje zastosowanie wyłącznie do przypadków i roszczeń w nim wskazanych. Niesłuszną obserwacją psychiatryczną nie jest objęta normą art. 552 § 3 k.p.k., zatem oskarżony czy podejrzany wyłącznie na drodze postępowania cywilnego może realizować swoje roszczenia odszkodowawcze.

Nie można jednak zaakceptować sytuacji, kiedy po przeprowadzeniu obserwacji psychiatrycznej z wykorzystaniem maksymalnego terminu, o którym mowa w art. 203 § 3 k.p.k., sąd – z uwagi na wcześniejszą niemożność ustalenia stanu psychicznego oskarżonego czy zarzuty stron co do opinii biegłych – orzeknie o ponownym skierowaniu go na obserwację psychiatryczną. W tym kontekście należy mieć na uwadze, że zbyt pochopne zarządzenie obserwacji może skutkować niedopuszczalnością tej metody badań na dalszym etapie postępowania, w tym po uchyleniu wyroku sądu I instancji i przekazaniu sprawy do ponownego rozpoznania. Zasadny jest więc postulat, aby biegli psychiatrzy, widząc potrzebę przeprowadzenia obserwacji, w opinii swojej uzasadnili przekonująco nie tylko potrzebę przeprowadzenia tej obserwacji, ale także jej czas. Natomiast w przypadku gdy czas obserwacji nie zostanie przez biegłych we wniosku określony w ogóle lub jest w sposób mało przekonujący uzasadniony, za konieczne należy uznać wezwanie na termin posiedzenia biegłych w celu ustalenia tej jakże ważnej z punktu widzenia swobód obywatelskich okoliczności⁴⁸. Orzekanie o obserwacji psychiatrycznej powinno być rozstrzygnięciem ostatecznym. Trafnie zwraca się

⁴⁵ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (Dz.U. 1964, nr 16, poz. 93).

⁴⁶ Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. 1964, nr 23, poz. 296).

⁴⁷ J. Misztal-Konecka, *Zasądzenie odszkodowania i zadośćuczynienia za niesłuszne wykonanie środka zabezpieczającego lub niewątpliwie niesłuszne tymczasowe aresztowanie wykonane w zakładzie psychiatrycznym*, „Prokuratura i Prawo” 2018, nr 10, s. 15–16; A.M. Tęcza, *Obserwacja psychiatryczna w świetle zasady domniemania niewinności*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 2008, t. 23, s. 88–89; wyrok SA w Krakowie z dnia 29 kwietnia 2013 r., II AKa 64/13, LEX nr 1322099.

⁴⁸ K. Eichstaedt, *op. cit.*, s. 18–19.

uwagę w doktrynie, by w obecnej sytuacji prawnej korzystać z możliwości kilkukrotnego ambulatoryjnego badania przez tę samą parę biegłych, zanim zostanie przez nich uzasadniony wniosek o poddanie podejrzanego czy oskarżonego obserwacji⁴⁹. Warto rozważyć również powołanie kolejnej pary biegłych, która zweryfikuje potrzebę obserwacji, tak by na późniejszym etapie postępowania uniknąć sytuacji związanej z niemożnością skierowania oskarżonego na obserwację z powodu wyczerpania ustawowego terminu z art. 203 § 3 k.p.k.

BIBLIOGRAFIA

LITERATURA

- Boratyńska K.T., *Procesowe konsekwencje wyjścia organów postępowania poza granice legalności czynności w nim podejmowanych*, [w:] *Granice procesu karnego. Legalność działań uczestników postępowania*, red. D. Gruszecka, J. Skorupka, Warszawa 2015.
- Brzozowski S., *Dopuszczalność dowodów uzyskanych z naruszeniem przepisów postępowania w kontekście art. 168a k.p.k.*, „Palestra” 2017, nr 1–2.
- Cora Ł., *Aksjologia procesowa a dopuszczalność dowodu z art. 168a k.p.k.*, „Państwo i Prawo” 2018, z. 10.
- Doda Z., *Dowód z opinii biegłych psychiatrów w polskim postępowaniu karnym*, „Prokuratura i Prawo” 1995, nr 6.
- Eichstaedt K., *Orzekanie o obserwacji psychiatrycznej*, „Prokuratura i Prawo” 2009, nr 10.
- Gaberle A., *Dowody w sądowym procesie karnym*, Warszawa 2010.
- Gałecki P., Bobińska K., *Badanie, leczenie, rehabilitacja oraz opieka i pomoc*, [w:] *Ustawa o ochronie zdrowia psychicznego. Komentarz*, red. P. Gałecki, K. Bobińska, K. Eichstaedt, Warszawa 2016.
- Gałecki P., Florkowski A., Bobińska K., Eichstaedt K., *Obserwacja w zakładzie leczniczym po nowelizacji artykułu 203 Kodeksu postępowania karnego*, „Postępy Psychiatrii i Neurologii” 2011, nr 2.
- Gardocka T., *Wpływ zmiany przepisu art. 203 § 1 k.p.k. na niemożność ostatecznego ustalenia stanu zdrowia psychicznego oskarżonego (podejrzanego) oraz stosowania wobec niego środków zabezpieczających*, Warszawa 2013.
- Gurgul J., *Zadania i rola prokuratora w opiniowaniu sądowo-psychiatrycznym*, „Postępy Psychiatrii i Neurologii” 2000, nr 9 (suplement 4).
- Kicińska A., *Dopuszczalność dowodu w świetle artykułu 168a Kodeksu postępowania karnego*, „Zeszyty Studenckich Kół Naukowych Wydziału Prawa i Administracji UAM” 2019, nr 9.
- Kodeks postępowania karnego*, t. 2: *Komentarz do art. 167–296*, red. R.A. Stefański, S. Zabłocki, WKP 2019.
- Kolański B., Korecka D., *Internacja psychiatryczna – teoria i praktyka*, „Prokuratura i Prawo” 2004, nr 6.
- Krakowiak D., *Wydanie opinii psychiatrycznej po zakończonej obserwacji. Glosa do postanowienia SN z dnia 19 listopada 2014 r., V KK 259/14*, LEX/el. 2015.
- Kurowski M., *Komentarz do art. 168a k.p.k.*, [w:] *Kodeks postępowania karnego*, t. 1: *Komentarz aktualizowany*, red. D. Świecki, LEX/el. 2019.

⁴⁹ P. Gałecki, A. Florkowski, K. Bobińska, K. Eichstaedt, *Obserwacja w zakładzie leczniczym po nowelizacji artykułu 203 Kodeksu postępowania karnego*, „Postępy Psychiatrii i Neurologii” 2011, nr 2, s. 114–116.

- Kurowski M., *Komentarz do art. 203 Kodeksu postępowania karnego*, [w:] *Kodeks postępowania karnego*, t. 1: *Komentarz aktualizowany*, red. D. Świecki, LEX/el. 2019.
- Lipiński K., *Klauzula uadekwatniająca przesłanki niedopuszczalności dowodu w postępowaniu karnym (art. 168a k.p.k.)*, „Prokuratura i Prawo” 2016, nr 11.
- Łagodziński S., *Obserwacja psychiatryczna w postępowaniu karnym. Rozważania teoretyczne oraz praktyka prokuratorsko-sądowa*, „Prawo w Działaniu” 2010, nr 8.
- Misztal-Konecka J., *Zasądzenie odszkodowania i zadośćuczynienia za niesłuszne wykonanie środków zabezpieczającego lub niewątpliwie niesłuszne tymczasowe aresztowanie wykonane w zakładzie psychiatrycznym*, „Prokuratura i Prawo” 2018, nr 10.
- Paprzycki L.K., *Opiniowanie sądowo-psychiatryczne w postępowaniu karnym w świetle orzecznictwa Sądu Najwyższego*, „Prokuratura i Prawo” 1995, nr 7–8.
- Paprzycki L.K., *Podstawowe zasady opiniowania sądowo-psychiatrycznego co do poczytalności oskarżonego i zdolności jego uczestniczenia w postępowaniu karnym – zagadnienia prawne*, „Postępy Psychiatrii i Neurologii” 1997, t. 6 (suplement 1).
- Paprzycki L.K., *Podstawowe zasady opiniowania sądowo-psychiatrycznego co do poczytalności oskarżonego i zdolności jego uczestniczenia w postępowaniu karnym – zagadnienia prawne*, „Prokuratura i Prawo” 1996, nr 9.
- Paprzycki L.K., *Prawna problematyka opiniowania psychiatryczno-psychologicznego w postępowaniu karnym oraz w zakresie ochrony zdrowia psychicznego*, Kraków 2006.
- Piłat W., *Obserwacja psychiatryczna w zakładzie leczniczym a zasada prawdy materialnej i zasada domniemania niewinności*, „Studia Prawnoustrojowe” 2014, nr 25.
- Skorupka J., *Eliminowanie z procesu karnego dowodu zebranego w sposób sprzeczny z ustawą*, „Państwo i Prawo” 2011, z. 3.
- Skorupka J., *Prokonstytucyjna wykładnia przepisów prawa dowodowego w procesie karnym*, [w:] *Verba volant, scripta manent. Proces karny, prawo karne skarbowe i prawo wykroczeń po zmianach z lat 2015–2016. Księga pamiątkowa poświęcona Profesor Monice Zbrojewskiej*, red. T. Grzegorzcyk, R. Olszewski, Warszawa 2017.
- Stefański R.A., *Stosunek sądu do dowodów nielegalnych*, [w:] *Postępowanie przed sądem I instancji w znolizowanym procesie karnym*, red. D. Kala, I. Zgoliński, Warszawa 2018.
- Tęcza A.M., *Obserwacja psychiatryczna w świetle zasady domniemania niewinności*, „Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego” 2008, t. 23.
- Wiliński P., *Proces karny w świetle Konstytucji*, Warszawa 2011.
- Wóźniewski K., *Zagadnienie kryteriów legalności czynności organów procesowych*, [w:] *Granice procesu karnego. Legalność działań uczestników postępowania*, red. D. Gruszecka, J. Skorupka, Warszawa 2015.
- Żywucka-Kozłowska E., Bronowska K., *O istocie opinii psychiatrycznej w procesie karnym*, [w:] *Wybrane problemy procesu karnego i kryminalistyki*, red. J. Kasprzak, B. Młodziejewski, Olsztyn 2010.

AKTY PRAWNE

- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. 1997, nr 79, poz. 483 z późn. zm.).
- Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2 (Dz.U. 1993, nr 61, poz. 284).
- Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (Dz.U. 1964, nr 16, poz. 93).
- Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. 1964, nr 23, poz. 296).
- Ustawa z dnia 19 sierpnia 1994 r. o ochronie zdrowia psychicznego (Dz.U. 1994, nr 111, poz. 535).
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. 1997, nr 88, poz. 553).
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. 1997, nr 89, poz. 555 z późn. zm.).

- Ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. – Prawo o ustroju sądów powszechnych (Dz.U. 2001, nr 98, poz. 1070; t.j. Dz.U. 2020, poz. 365).
- Ustawa z dnia 5 grudnia 2008 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego (Dz.U. 2009, nr 20, poz. 104).
- Ustawa z dnia 11 marca 2016 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. 2016, poz. 437).

ORZECZNICTWO

- Postanowienie SN z dnia 17 września 2002 r., II KK 227/02, LEX nr 55534.
- Postanowienie SN z dnia 29 czerwca 2010 r., I KZP 6/10, ONSKW 2010, nr 8, poz. 65.
- Postanowienie SN z dnia 30 marca 2012 r., SNO 9/12, LEX nr 1215797.
- Postanowienie SN z dnia 19 marca 2014 r., II KK 265/16, OSNKW 2014, nr 9, poz. 71.
- Postanowienie SN z dnia 19 listopada 2014 r., V KK 259/14, LEX nr 1621622.
- Postanowienie SN z dnia 26 czerwca 2019 r., IV KK 328/18, OSNKW 2019, nr 8, poz. 46.
- Uchwała składu siedmiu sędziów SN z dnia 16 czerwca 1977 r., VII KZP 11/77, OSNKW 1977, nr 7–8, poz. 68.
- Wyrok ETPC z dnia 2 października 1980 r. w sprawie *Guzzardi v. Włochy*, skarga nr 7367/76.
- Wyrok SA w Krakowie z dnia 24 sierpnia 2000 r., II Aka 141/00, LEX nr 43986.
- Wyrok SA w Krakowie z dnia 29 kwietnia 2013 r., II Aka 64/13, LEX nr 1322099.
- Wyrok SA w Katowicach z dnia 8 października 2015 r., II AKz 543/15, LEX nr 1994039.
- Wyrok SA w Katowicach z dnia 26 stycznia 2018 r., II Aka 194/17, LEX nr 2490250.
- Wyrok SN z dnia 2 kwietnia 1975 r., Rw 142/75, OSNKW 1975, nr 7, poz. 98.
- Wyrok SN z dnia 26 stycznia 1981 r., I KR 344/80, OSNKW 1981, nr 7–8, poz. 39.
- Wyrok SN z dnia 24 lutego 1999 r., V KKN 362/97, LEX nr 564945.
- Wyrok SN z dnia 28 marca 2008 r., III KK 484/07, LEX nr 370249.
- Wyrok SN z dnia 28 czerwca 2018 r., I KZP 4/18, OSNKW 2018, nr 8, poz. 53.
- Wyrok TK z dnia 10 lipca 2007 r., SK 50/06, OTK-A 2007, nr 7, poz. 75.

SUMMARY

The author discusses the issues related to the possibility evidentiary use of a psychiatric opinion drew up with overrun maximum date determined in Article 203 § 3 of the Criminal Procedure Code. The commentator agrees with the view of the Supreme Court in its decision of 19 November 2014 (V KK 259/14), according to which the fact of exceeding the maximum observation period in a medical institution (Article 203 § 3 of the Criminal Procedure Code) does not justify the impossibility to use an opinion prepared after such observation in the process. Furthermore, the commentator draws attention to the possible procedural consequences of recognizing that psychiatric opinion drawn up with overrun maximum date determined in Article 203 § 3 of the Criminal Procedure Code cannot serve as evidence in the case.

Keywords: psychiatric opinion; observation in a medical institution; Article 203 § 3 of the Criminal Procedure Code; evidence in the case

STRESZCZENIE

Autorka omawia tematykę związaną z możliwością dowodowego wykorzystania opinii psychiatrycznej sporządzonej po przeprowadzeniu obserwacji z przekroczeniem maksymalnego terminu, o którym mowa w art. 203 § 3 k.p.k. W sposób aprobujący odnosi się do poglądu wyrażonego przez Sąd Najwyższy w postanowieniu z dnia 19 listopada 2014 r. (V KK 259/14), zgodnie z którym

fakt przekroczenia maksymalnego terminu obserwacji w zakładzie leczniczym (art. 203 § 3 k.p.k.) nie uzasadnia przyjęcia braku możliwości posłużenia się opinią sporządzoną po przeprowadzeniu takiej obserwacji w procesie. Zwraca również uwagę na ewentualne konsekwencje procesowe uznania, że opinia sporządzona na podstawie obserwacji psychiatrycznej z przekroczeniem maksymalnego terminu z art. 203 § 3 k.p.k. nie może posłużyć jako dowód w sprawie.

Słowa kluczowe: opinia psychiatryczna; obserwacja w zakładzie leczniczym; art. 203 § 3 k.p.k.; dowód w sprawie